

„Merre, hogyan?” Tanulmányok Pilinszky Jánosról. Szerk. TASI József. Bp. 1997. Petőfi Irodalmi Múzeum. 333 l. – **Körmeny Kinga: Pilinszky János kéziratos hagyatéka.** Bp. 1996. MTA Könyvtára. 159 l. (MTA Könyvtára Kézirattárának katalógusai 22.)

A Petőfi Irodalmi Múzeum kiállítást és egy ehhez kapcsolódó emlékülést rendezett Pilinszky János születésének 75. évfordulója alkalmából. A kiállítás 1996. november 26-án egy nappal a költő születésnapja előtt nyílt meg, majd az ezt követő két napon keresztül hangzottak el azok az előadások, amelyek szerkesztett változatban, kötetbe gyűjtve, a múzeum kiadásában hozzáférhetővé váltak az érdeklődők szélesebb rétegei számára is. Hagymánnyá vált az intézménynél, hogy egy-egy alkotót megidéző kiállítással egy időben konferenciát rendeznek annak életművéről, s emellett már évenkénti rendszerességgel jelennek meg az egyes üléseken elhangzottakat megőrző kötetek. Ezek a tanulmány- és emlékezőgyűjtemények Illyés Gyuláról, József Attiláról, Déry Tiborról, Nagy Lászlóról s most Pilinszky Jánosról alapkönyvei lesznek az egyes életműveket feltáró kutatásnak.

Az emlékülés egyik előadásának tárgya az Akadémia Könyvtárában őrzött Pilinszky-hagyatéka és katalógusának ismertetése volt. Erről a maga helyén majd bővebben szólunk.

A Petőfi Irodalmi Múzeum kiadványának címe, *Merre, hogyan?* egy Pilinszky vers címének átvétele. Ez a versim volt emblémája a kiállításnak és az emlékülésnek is. A múzeum még a rendezvénysorozatra készülődve, egy korábban kibocsátott nyilatkozatában a következőkkel indokolta a címválasztást: „... a költő életművét az útkereső ember kritikus magatartása és életszemlélete hatja át.” Tematikusnak szánták a kiállítást, amely az útkereső embert mint gondolkodót szándékozott középpontba állítani, de végül ami megvalósult, általánosabb jellegű lett. A kiállítás a hozzátartozók, barátok által az intézmény rendelkezésére bocsátott kéziratokra, emléktárgyakra épült. A kölcsönző támogatók közül kiemelkedik Vat-

tay Elemér fotóművész, akit több évtizedes barátság fűzött a költőhöz. Birtokában lévő kéziratokat, Kondor Béla-, Ferenczy Béni műveket és fényképeket adott át a kiállítás rendezőinek. Egy ilyen kiállítás és emlékülés Pilinszkyről talán azokat is zavarba ejti, akik személyesen nem ismerhették, vagy életművével csak pár alkotásán keresztül találkoztak. Erre utalt is Praznovszky Mihály, az intézmény igazgatója megnyitó beszédében: „ezek a dokumentumok a legszemélyesebb jellegűek (...) megpillantásuk egy tárló koporsóüvege alatt vagy falra szegezetten mindig fájdalmas érzelmeket vált ki, főleg ha kortársunk emlékéről van szó.” Meglehetett a veszélye annak, hogy Pilinszky, aki egy levelében azt írta önmagáról: „nálam a szavak máshol vannak”, idegenné válik e közeg számára. Egyénisége, lénye nem tette alkalmassá arra, hogy emléke kultuszba dermedjen. Ezért érthető – még ha olyannyira sajnálatos is – a hagyatéka örökösének elzárkózása a rendezvénysorozatban való közreműködéstől. E szükségszerűen jelentkező kétellyel szemben itt van azonban a kiállítás és a tanácskozás jelentősége, amely maradandó formáját nyerte el a kötetben. Adalékok, értelmezések, kísérletek, kérdések és emlékezések különféle árnyalatainak széles panorámájával találkozhatunk, aki e könyvet kézbe veszi. Folytatja, kiszélesíti, megújítja az életművel való párbeszédet, s pontosabbá teszi az emlékezés munkáját.

Az egyes előadások témájuk és szempontjaik alapján csoportokba rendeződtek. Az első rész egyes darabjai a költő hitét, vallásos tapasztalatait, katolicizmusára utaló szimbolikáját, illetve ezek művészetében való jelenlétét vizsgálták. Jelenits István nyitóelőadása nagyban hozzájárul a Pilinszky-féle költői magatartás helyének meghatározásához a hazai- és a világirodalomban, ugyanakkor hiteles rajz lírai énjéről. A szentség realitásának mibenlétét vizsgálja az életműben, nagy vonalakban végigkíséri a költő sajátos útját a szent és profán metszésponton. A tanulmány elejét Pilinszky és a katolikus írók kapcsolatát kutatja. Megállapítja, hogy családi környezete, neveltetése meghatározza némiképpen, hogy a katolikus

írók csoportja közelében helyezkedjen el, de igazán nem tartozott közéjük. Megvizsgálja, hogy a francia katolikus irodalom két nagy képviselőjéhez, Claudelhez és Mauriachoz milyen volt a viszonya. Claudel hatása ellentmondásos, ha rokonok is voltak színházi elképzeléseik, idegen volt Pilinszky számára a francia költő barokkos pátozsa. Más a helyzet Mauriac-kal, akiről egy helyütt azt nyilatkozta, „profán történeteket ír, miket a kegyelem egy-egy villám jár át”. Jelenits István felhívja a figyelmet arra, hogy Mauriac e megítélése mennyire jellemző magára a költőre, s rögtön levonja a következtetést, megfogalmazza előadásának egyik fontos célját: „nem azon kell gondolkoznunk, hogy elhelyezhetjük-e a katolikus írók csoportjában, hanem inkább azon, hogy a profán valóság és a kegyelem – vagyis a szentség – kapcsolatát illetően, milyen indítástokat kaphatott azoktól, akikre valamiképpen föltekintett”. Ezt követően megmutatja Fülep Lajos, Rudolf Otto, Eliade és Heidegger szövegeiben található párhuzamokat, megféleléseket Pilinszky megnyilatkozásaival, amelyek a szent és a profán viszonyára, illetve arra a kérdésre vonatkoznak, hogyan él tovább a modern korban a szentre irányuló vágyunk, és milyen a szentre vonatkozó tapasztalatunk. Verselemzéseivel nyomon követi, hogy a háború és a hazatérés megrendülésének emlékei, az összeomlás átélése milyen maradandó felismerésekhez juttatta, s megtapasztalván a szavak elemi jelentését, hogyan jutott el a költő egy nem mindennapi szakralitás felmutatásához.

Németh G. Béla tanulmányának kiindulópontja Babits egyik megállapítása, miszerint a megörökölt vagy a neveltetés során megtapasztalt hitet nem tagadva, igazi költői értékű az a hit, amelyért a szellemi ember maga harcolt meg. Ezt a vélekedést óhajtja a szerző megerősíteni az *Egy arckép alá* c. vers elemzésével. De mielőtt rátérne erre, azt vizsgálja, hogy a költő szemlélete hogyan kapcsolódik a kor egzisztencialista filozófiájához. A felszólalás első mondata kiigazításra szorul. Illyés Gyula *Katolikus költészet* c. tanulmánya 1933-ban jelent meg a Nyugatban, és nem keletkezhetett

a húszas években. Pilinszky szerint – kezdi Balassa Péter előadását – van egy pillanat a halál előtt a kereszten, amikor Jézus „semmit sem lát”. Fejtegetéseivel azt a közkeletű megállapítást járja körbe, hogy az iskolás meghatározással szemben – miszerint a költészet képalakításával láttatni tanít –, Pilinszky költészete úgy hozza létre a vers és olvasó látomásának közösségét, hogy éppen nem-látni tanít. Az Apostolok cselekedetei szellemében: „Nem látott Pál semmit, és ez volt az Isten. Isten semmi és Isten valami.” Radnóti Sándor mielőtt a címben meghatározott témát – *Pilinszky kánonja* – kifejtene, tisztázza a kánon fogalmát. Minden ember rendelkezik a számára jelentős alkotások katalógusával, s ezeknek az alkotásoknak érvényességet igényel az egész kultúrában. Az így létrejövő kánon a XVIII. sz. vége óta a magas kultúra fogalmával esik egybe, s bizonyos mértékig valláspótlék is. Pilinszkyknél azonban a művészet nem valláspótlék, hanem istenbizonyíték. Radnóti ezt bizonyítja Pilinszky kánonját, s a költőnek fontos alkotók listáját szemügyre véve. Kánonképző szellemének modellje, hogy a gazdagságban a szegénységet, nagyságban a kicsinységet észleli. Pilinszky kanonikus művésze az, aki mer unalmas lenni. A költő az unalmon túli nagyság fogalmát vezet be, amely a romantika érdekesség-fogalmának megtagadása is – mondja Radnóti. Juhász Erzsébet tanulmánya az áldozat elemének vizsgálata Pilinszky költészetének úgy mond harmadik korszakában, a keresztény szimbolikában szereplő báránypontja gondolva. A szerző gondolatmenete kissé nehezen követhető. A „dolgozat” nagy részét elolvasva először úgy tűnik, sorai csak egy sajátos rendbe szerkesztett idézet-együttes összekötő szövegei, de a vége felé találni teljesen önálló mondatokból egy fél bekezdésnyi gondolatsort. Ebből idézek: „Egyetlen sűrített pontba összevontan zajlik itt minden. (...) Egyszóval az újra meg újra fölbebzó szálkák konok és fegyelmzett elviselése, s e fölbebzottságban a boldogságtól ödemás élynyszilánkok iránti nyitottság következetes megőrzése.” E tanulmány jól példázza, hogy nemcsak a költészetben alakultak ki

Pilinszky manírok, hanem a Pilinszky-szövegek értelmezésének gyakorlatában is.

Szigeti Lajos Sándor *A teremtett Isten csendje* c. tanulmánya Bergman filmtrilógiájának elemzésével indul, eljutva a csönd motívumának szerepéig. E trilógia záró darabja *A csend*, egy kulturális válság lenyomata, egy olyan kultúrának, amelynek karakterét Isten hiánya alakította. A csönd Pilinszky gondolkodásában is összekapcsolódik Istennel, de Bergmannal szemben nem elégszik meg Isten hiányának felismerésével, hanem újraterelemi Istent, illetve költészetében folyamatosan újraartikulálja magát a teremtést. Idézi még Pilinszky egyik, e szempontból fontos megállapítását: „Számomra a csend periódusa rendszerint sokkalta fontosabb, mint magáé az írásé”; „... írás vagy nem írás rendszerint egymást kiegészítő és nem kizáró fogalmak.” Szigeti Celan példájának párhuzamával igyekezett elmélyíteni Pilinszky korán kialakult költői magatartásformájának tanulságát. Georg Michael Schultz megállapítását hívta segítségül, mindkettejük költészetének alapját a csönd alternatívája: a hallgatás és az elhallgatás jelenti. Megemlíthetnék még – ennek a létérzésnek Közép-Európában való erősebb jelenlétét hangsúlyozandó – Vladimir Holant is, akinek kettejükhez hasonlóan gnómaszerű versekig eljutó életműve, velük rokon alapálláshoz köthető. Ezt követi a *Harmadnapon* kötetében egymást követő két versének a *Jelenések VIII. 7.* címűnek és az *Apokrif*nak részletes elemzése. Rádobben, hogy nem az Isten közönyös irántuk, hogy nem az Isten csendjét, hanem a versben teremtett Isten csendjét kell e költemények olvasásakor átélnünk, hiszen nem tudunk Isten módján gondolkodni, csak emberként tapasztalhatjuk meg sorsunk lényegét, amit a vers megfogalmazni képes, „az mi magunk vagyunk: a mi mindenkori állapotunk.”

Szávai Dorottya hipotézise szerint Pilinszky költészete az ima áttételes formájának tekinthető, és ezt az állítást kívánja elméleti alapokra helyezni az ima teológiájának tanulmányozásával. Tüskés Tibor, a rendezvény emblémájaként választott *Merre, hogyan* c. vers elem-

zésére vállalkozott. Előadása még az előző, e költészetben a hit, a vallásosság elemeit, viszonyait vizsgáló referátumokhoz kapcsolódik.

A tanulmányok következő csoportja mondhatni adalékok Radnóti Sándor előadásához, Pilinszky kánonjának képét gazdagítják. Az írások, Pilinszkynek egyes alkotóhoz való viszonyát, életművének egy másik életműhöz kapcsolódó viszonylatát tárgyalják.

Kabdebó Lóránt személyes hangvételű, egyzerre líraian pontos, ugyanakkor kérdéseket és kétségeket megfogalmazó előadásában Szabó Lőrinc *Különbéke* és Pilinszky *Különítélet* c. művét veti egybe. Az előadást követve tanúi lehetünk annak, hogy az ő olvasatának egy szubjektív, de korántsem esetleges összhangzattana szerint, hogyan szólal meg egyszerre, egy-egy szólamként, két egymásnak oly idegennek tűnő költői karakter egy-egy költeménye. A verseket összeköti címük anafóras szóösszetételén és történelmi szakszó jellegén túl, a versekben fellelhető deviáns indítatás. Ennek összetevőit vizsgálja a két költeményben, s azok életművi környezetét is szemügyre veszi. Szabó Lőrinc verse egy hagyományos közmegegyezéssel költői szerep feladását jelenti, egy szemlélődő, passzív magatartásért, tehát egy átmenet az etikai kötöttségből egy szabadabb, szellemibb állapotba. A másik, a *Különítélet* egyetlen előkép nélküli verse Pilinszkynek – tudatosítja Kabdebó Lóránt. Megidézi és eljátsza az Utolsó Ítéletet, s ez csak egyéni akció lehet, lázadás, amelyben a költő elhagyja az ontológiát, sőt a teológiát. E versekkel mindkettejüknél a teljes életművet fénykörébe vonó párbeszéd tör felszínre. Lázadás és elfogadás. Kettősség devianciája: ítélet önmagunk felett.

Tasi Józsefnek kötetünk szerkesztőjének előadásában – alcíme: *Korszakváltás Pilinszky költészetében a hatvanas–hetvenes évek fordulóján* – nem kívánta elemezni magát az életművet, hanem inkább egy újabb elemzéshez gyűjtött össze fontos adalékokat. Sorra vette korábbi – és az új, a korszakváltás utáni kapcsolatait, a reá gyakorolt hatásokat, rámutatott Simone Weil ellentmondásos szerepére. Ezál-

tal kapcsolódik előadása e második rész tanulmányai közé. Szőrényi László vizsgálódásainak tárgya Kempis *De Imitatione Christi* c. műve 1750-es, latin nyelvű, nagyszombati kiadásának egy példánya. A könyv Pilinszky tulajdonában volt egészen addig, amíg halála előtt két évvel azt el nem adta egy antikváriumnak. Possessor-bejegyzéseit, kijelöléseit szemügyre véve, a kötetben kiemelt szövegrészeket idézve egy olyan citátumgyűjteményt igyekezett összeállítani, ami szerinte rokonítható Pilinszky Kempisre vonatkozó megítélésével, illetve segít egy Pilinszky féle misztikafelfogás jobb megértésében. Tverdota György Pilinszky Dosztojevszkij-élményéről beszél, a költő ihlete legfőbb kulcsának tartva. Lírai énjének Karamazov Aljosával vágyott és vállalt hasonlósága, s az orosz íróval vállalt szellemi és hitéleti közössége bűnbánatára és büntudatára irányítják figyelmünket. Lengyel András Pilinszky Ady-képe alapelemeinek értelmezésével, a költő modernitáshoz való összetett s kellőképpen eddig nem elemzett viszonyának néhány lényegesnek vélt mozzanatát igyekezett felvillantani. Beney Zsuzsa szerint József Attilához fűződő viszonya tükörképe lehet Pilinszky belső átalakulásának, amely költészetét két periódusra osztja.

Pilinszky 1964-ben olvasta először Simone Weil-t. Az ő szövegeivel való találkozás élménye elemi erejű volt, egyszerre bénító és felszabadító. E helyzet ékes példája Gide – egy Beney Zsuzsa által is idézett – megállapításának, miszerint csakis annak a hatásnak a befogadására vagyunk képesek, amelynek preformált ösképe már bennünk él. Korábban már, 1950-ben jelent meg egy ismertetés Weiről a *Vigiliában*, találkozott vele személyesen Németh Andor, írásait forgatta Hamvas Béla, Szentkuthy, de helyét irodalmi köztudatunkban Pilinszkyre gyakorolt hatása révén foglalta el. Jelenléte erejét nálunk jórészt Pilinszky költészete táplálta, táplálja. Pilinszky áhagyományozta olvasóinak Weillel való mély kapcsolatának élményét. Reisinger János szinte természetesen tartja Weil hatását, mivel mindkettjük gondolkodása alapvetően a tragikumra

épült gondolkodás. Weilnek abban az eszméjében, hogy Isten visszavonult és magára hagyta a világot, a költő korábbi sejtéseit, létérzését erősítette meg. A próféta-ság képzetével társult a költő előtt, igazságai kiindulási és hivatkozási alapok voltak. Sajnálhatjuk, hogy Reisinger előadása nem tért ki bővebben arra a csak felvillantott kérdésre, Weil miképpen határozta meg Jézushoz, illetve a Bibliához való viszonyát. E tanulmánygyűjtemény hiányosságának érzem, hogy Weil és Pilinszky kapcsolata nem kellő súllyal szerepel.

Kevesbé ismert, hogy a hatvanas években Camus is Pilinszky érdeklődésének középpontjában állott. Hankovszky Tamás dolgozatában Pilinszky változó viszonyát kísérelte meg bemutatni a Camus-i problematikához. Kassai György kötetlen előadásában Pilinszky Franciaországhoz kapcsolódó irodalmi, turisztikai élményeiről, emberi kapcsolatairól és műveinek ottani visszhangjáról beszél.

Két tanulmány foglalkozik Pilinszky színházával, illetve annak költészetével való kapcsolatával. Sepsi Enikő sok eddig kevésbé ismert adattal, eddig nem vizsgált összefüggés megvilágításával gazdag, új szemléletű dolgozata Pilinszky színház- és művészetfelfogása, hatvanas–hetvenes évekbeli költészete és Robert Wilson színháza közötti kapcsolatot tárja fel. Tarján Tamás Pilinszky színműveinek műfaji problémáira, illetve ezeknek az életműben és a magyar színházi életben betöltött szerepére helyezi a hangsúlyt.

Rónay László Pilinszkyt, a szerkesztőségi munkatársat bemutató írása, akár az emlékezések közt is helyet kaphatott volna, de ugyanakkor a következő negyedik részhez is tartozik, mely rész írásainak tárgya, a prózai életmű, hiszen a költőből éppen a szerkesztőségi munka csinált prózáirót.

Előzőleg is találkozhattunk a prózai életműre vonatkozó kisebb-nagyobb értékelésekkel. Domokos Mátyás ítélete Radnóti Sándor korábban ismertetett tanulmányában foglaltakhoz hasonló, azaz nem éri el a költői művek színvonalát, s főleg első korszakának tárcái. „Míg verseiben tökéletes pontossággal ismeri fel a

misztikus magatartásnak a csak néhány egzisztenciális kérdésre applikálható voltát, metaetikai természetét, addig prózában életforma prezentációjára tesz kísérletet.” – írja Radnóti. Domokos Mátyás szerint: „...a ‘forróbbik eljárás’ magasfeszültsége Pilinszky szépprózájából ellillant, s főleg első korszakának tárcáiban és jellemrajzaiban többnyire pietista hangszerelésű didaktikus moralizálás maradt a helyén”. Radnóti a költészetben már korábban létrehozott végső egzisztenciális kérdésekre vonatkozó redukciót hiányolja, főleg a korai írásokban. Domokos a problémát abban látja, hogy a költő az ihletett pillanatoknak az ajándékából él, míg ez a prózai műfajok jellegénél fogva nem érvényesülhet munkássága másik részében. A prózai életmű megítélése veszélyeket hordoz magában, mivel nagy annak a kockázata, hogy egy-egy szempontnak nem, vagy egy másiknak túlzott jelentőséget tulajdonítva igazságtalanok leszünk. Domokos Mátyás előadása további részében a líra és próza erős kötésének mibenlétét elemzi. Megjegyzi, hogy számára éppen az életmű prózai része hitelesíti azt a mély megindultságot, amelyből versei születtek. Ide kívánczik Jelenits István egy korábbi mondata: „A versek értelmezéséhez sokat segíthetnek a költő prózai írásai: nem mint magyarázatok, hanem mint akusztikai tér, amelyben a költemények elhangzanak.” Bán Zoltán András Pilinszky regénytervéről ír, amely szerint már magában hordozta a kísérlet szép, átgondolt és megrendítő kudarcát. Götz Eszter azt elemzi, hogy Pilinszky prózája miképpen emeli egy etikai elv hordozójává az időnek mozdulatlan, de spiritualitásában intenzíven ható képeit. Dávidházi Péter szellemes esszéjében azt a kérdést járja körbe, hogy jogunk van-e Pilinszky beszélgetéseit összegyűjtött művei közé sorolni.

Kurtán Tünde és Danyi Magdolna stilisztikai vizsgálódásait (K. T. *A meghasadt tér melankóliája*; D. M. *Mondat- és gondolatalakzatok Pilinszky költői nyelvében.*) követően, a tanulmányok sorát az életmű filológiai kérdéseit, problémáit tárgyaló két referátum zárja.

Az első Körmendy Kingáé, Pilinszky János MTA Könyvtárának Kézirattárában elhelyezett

hagyatékát ismerteti, illetve feldolgozásának szempontjait. E helyen bővebben kell szólni arról a kiadványról, amely a megérdemelnél jóval kisebb visszhangot váltott ki: Körmendy Kinga könyvéről. Ez az általa rendezett, feldolgozott hagyaték részletes leírása. Pilinszky János kéziratok hagyatékát unokaöccse és örököse, Kovács Péter adományozta az MTA Könyvtárának. A rendezés alapelve, irodalmi hagyatékok esetében az egyes dokumentumok műfaji csoportosítása általában. Ezekben belül tartalmi és formai jegyek alapján kisebb csoportok jönnek létre. A feldolgozás munkájában nagy nehézséget okozhatott, hogy a költő általában nem önálló lapokra, hanem füzetekbe írt esetlegesen. Egy-egy füzetben találhatóak vers-fogalmazványok, színműjelenetek, cikktörödékek vagy egy reflexió rögzítése, mindennapokkal kapcsolatos jegyzetek vagy egy levélfogalmazvány, minden rendszer nélkül. Így nagyon sok esetben az írásokat nem lehetett műfajilag elkülöníteni egymástól, ezért a feldolgozó az egyes füzeteket a bennük található írások műfajának mennyisége alapján rendezte. A hagyatékok első nagyobb egységét a művek kéziratjai alkotják. A csoportok ebben az esetben vegyes tartalmúak. Így a kéziratok művek esetében a tartalomjegyzékben feltüntetett I. csoportban elhelyezett füzetek mindegyike tartalmaz a műveken túl egyéb feljegyzéseket, kezdeményeket is. Máskor viszont önálló lapokon, hozzá írt leveleken, levélborítékok hátlapján rögzített művek, gondolatok, költői és hétköznapi feljegyzések csoportosításával alakíthatott ki Körmendy Kinga kéziratári egységeket, tovább bontva őket formai kritériumok alapján. A jegyzetfüzetek részletes leírása feltárja az adott füzet tartalmát, tehát pontosan megállapítható, hol található egy keresett tétel. A leírások megjegyzés rovatában feltüntette azt is, hogy a kötetben való megjelenéshez képest szövegvariánsról van-e szó. Ez a kutató számára azonnali tájékoztatás, szolgálva a textológiai, filológiai kutatásokat. Körmendy Kinga előadásában a fentiek illusztrálása végett közreadta egy, nem is a legproblematicusabb kézirat leírását. A Színház-cikk (2) Francia felirattal

ellátott füzet tartalma a következő: 1–7. f. Francia nyelvtani gyakorlat. – 8–15r f. A teremítő képzelet sorsa korunkban. Fogalmazványtöredék. (1967?) – 15v–16r f. kötetterv? Verscímekek. – 16v f. Istálló. Versfogalmazvány, szövegvariáns. – 17–20. f. Francia nyelvtani gyakorlatok. – 20v f. Fal. Versfogalmazvány. A 20 lapos füzet datálása *A teremítő képzelet sorsa korunkban* c. előadás fogalmazványa alapján volt lehetséges. 1967–1968-ra tehető a kézirat keletkezése. Körmendy Kinga szakmai beszámolóját egy szubjektív benyomásának megfogalmazásával zárta. Számára a feldolgozott kéziratok nem csak a művek kéziratai, életrajzi források esztétikai, irodalomtörténeti értékekkel. A sorok mögött azt az állandó erőfeszítést érezni, amivel a költő a mindennapok szorításában egy külső–belső rendre törekedett. Abban a reményben, hogy ez a rend az alkotás lehetőségét biztosítja. Körmendy Kinga előadása részben e nyomatott formában is kiadott kéziratkatalógus ismertetése volt, részben a feldolgozás szempontjainak, problémáinak bemutatása, illetve egy ilyen kéziratári feldolgozás jelentőségének érzékeltetése. Az újabb kiadásokat megelőző filológiai kutatások jelentős részét éppen ez a négy évig tartó, áldozatos és pontos munka adta.

Hafner Zoltán az általa végzett szöveggondozás és kiadás vázlatos áttekintését adta előadásában, érzékeltetve, hogy ez a munka milyen újabb problémákat hozott a felszínre, majd szót egy leendő kritikai kiadás előkészítésének feladatairól, feltételeiről.

A hagyatéka katalógusának tételei, a kiállított tárgyak, a rendben elhangzott előadások felidéznek Pilinszkynek egyik jegyzetét. „De akkor mi is a valóság?” – kérdezi. „Valami mégis van. S ez a van megközelíthetetlen a tudósok, a szociológusok, a köznapis szem számára. Erről csak a szentek tudnak, s ihletükben a költők találkoznak vele.” „Ez a világ. De valamivel mégis több. De mitől? Ez az amiről nem tudnak még a fiatalok se, s valószínűleg azok sem, akik miatt Isten megkegyelmez a világnak.”

A tanulmánykötetet *Vallomások és emlékezések* címszó alatt összegyűjtött vegyes műfajú

felszólalások egészítik ki. Ez a rész tartalmazza Esterházy Péter, Vasadi Péter meditációit, Gyurkovics Tibor megidéző látomását, verseket Nagy Gáspártól, Somlyó Györgytől, Tandori Dezsőtől még rajzokat is és visszaemlékezéseket Ferenczi Lászlótól, Fodor Andrásról, Kocsis Zoltántól, Lengyel Balázstól, Vajda Miklóstól, Vattay Elemérről.

A kötetzáró függelékben közlik Kulcsár Szabó Ernőnek a Pilinszky-emlékkiállítás megnyitó beszédét, és a Szervita Nővérek emlékezését a rendalapító Baitz Erzsébet, a költő nagynénjének fényképével együtt. Alexia, Benedicta, Johanna nővér szeretettől érzékletes, naiv, keresetlen szavai sok visszaemlékezésnél láttatóbban idézik meg a költőt, gyerekkorát, gyerekkorának különös, szorongásos és ugyanakkor egy-egy érintés, szó, gesztus, esemény nyomán hirtelen kitáguló világát, magunk előtt látjuk a versekben megjelenő kastélyparkot számunkra már örökké titkokat őrző részleteivel, a Károlyi utcai lakást, az eszmélés színtereit, színterét, melybe a költő haza akart hazajutni végül.

HORÁNYI KÁROLY

Baufeld, Christa: Kleines frühneuhochdeutsches Wörterbuch. Tübingen, 1996. Niemeyer, 264 l.

Christa Baufeld neve nem ismeretlen a régi német irodalommal foglalkozó szakemberek előtt. Baufeld asszony, akinek fő kutatási területe a középkori német nyelvű szakismerteti-irodalom, a greifswaldi medievista műhely tagjaként lett nemzetközileg is elismert germanista. A középkori szakismereti-irodalomról írt számtalan publikációja után, most egy más jellegű munka, egy kora-újfelnémet szótár megírására vállalkozott.

A könyv bevezetőjében maga a szerző is megemlíti, hogy a szakemberek évtizedek óta hiányolják egy teljesen új kora-újfelnémet szótár létét. Különösen az egyetemi képzésben érezhető ez a hiány, mivel igen kevés lexikog-